

Silvertallarnas land

– en hyllning till det nya reservatet Koppången

Peter Turander och Bengt Oldhammer, Orsa

Efter 3,5 mils färd norrut från Orsa ligger myrkomplexet Koppången på båda sidor om riksväg 45. Från bilfönstret upplevs Koppången som vilken skog eller myr som helst, då vägen för det mesta kantas av lågvuxen glasbjörk. Men bara något hundratal meter från vägkanten finns arter som varglav, ringlav och grenlav. Området har länge varit populärt för vintersport, speciellt för färder med slädhundar och långturer på skidor, då landskapet är relativt öppet och flackt och dessutom snösäkert. Vissa år har det t o m gått att åka skidor så sent som omkring den 20 maj. Koppången är klassat som riksobjekt i länsstyrelsens översiktliga naturinventering och växtekologen och den internationellt kände myrforskaren professor Hugo Sjörs föreslog redan 1973 Koppången till naturreservat. Han har upprepade gånger hävdat att myrkomplexet håller internationell klass, jämförbart med t ex Sjaunja i Norrbotten. Det har sålunda tagits upp i Europarådets skyddslistor. Redan i vinter beräknas området bli naturreservat, vilket kommer omfatta drygt 4 500 ha, ett av de största och förnämsta i Dalarna.

Myrarnas historia

Myrarna började bildas för ca 4000-5000 år sedan genom processer som kallas botten tätning och kantdämning. Att myrar bildas och utvecklas till backmyrar som Koppången beror på den höga nederbörden, den låga avdunstningen och den låga temperaturen i torven.

På myrarna har slätter bedrivits under flera århundraden. Bengtsson (1953) skriver: *”Och ändock var detta dyra hö ett livsvillkor för befolkningen ända fram till storskiftets slut. Men mycket snart därefter började myrslogarna att överges för både bättre och billigare hö som man nu kunde få hemma vid byn.”* Veirulf skriver: *”Här och var ligga resterna av myrhässjor och nedfallna myrbodar, som vittna om att Koppångemarkerna fordomdags ingalunda legat obrukade.”*

Idag är dessa rester av myrhässjor och nedfallna myrbodar för länge sedan borta, utom möjligen någon liten rest av en myrhässja i södra delen av Misan. Men det går alltså att hitta andra spår efter den verksamhet som bedrevs in i vårt århundrade i form av kvarlämnade slipstenar vid någon myrkant, en och annan trädristning och någon klätterstege att klättra upp i myrhässjorna med.

Skogens historia

Låt oss som ett exempel titta på skogen på Stora Tunturiberget som är intressant och speciell på många sätt. Den är variationsrik och består av grov örtrik gran-skog, sumpgranskog, gles fjällskogslänkande skog och bitvis även fina lövsuccessioner. På grund av höjdläget och den markerade bergshöjden faller här stora snömängder vintertid. Då berget ofta är inhöljt i moln bildas *dimfrost* på träden, vilket bidrar till att mycket snö kan lagras på grenarna. Detta i kombination med vindarna från myrarna orsakar många snöbrott, vilket sker flera gånger varje århundrade. En undersökning visar att av 259 träd hade 75% skador efter snöbrott.

Skogen är starkt olikåldrig. Prover visar att de äldsta granarna är över 300 år, och för de tallar som finns på myrarna omkring får ytterligare 100 år läggas till. Skogen uppvisar påverkan av äldre tiders plockhuggning i varierande grad, men inte mer än att hela skalan av trädåldrar finns representerad, från små plantor till 200-300 åriga träd. Något som också är utmärkande för Stora Tunturiberget är rikedomerna på lågaföryngringar, dvs granfrön som gror på väl förmultnade granlågor. Den som är observant upptäcker snart att såväl små granplantor som flerhundraåriga granar ofta står på rad!

Den brandundersökning som gjordes av Oldhammer 1988 visar att större delen av skogen på Stora Tunturiberget har hemsökts av brand, om än mycket sällan. Av de 60-talet markprofiler som grävdes fanns rester efter kolhorisonter på

många platser. Arbetshypotesen var att hela berget var en brandrefug, men så var alltså inte fallet. Det humida klimatet medför en total frånvaro av tallar, talltorrakor och brända stubbar i granskogen. I gengäld finns här 300-åriga granar och god tillgång på brandrefugier med förekomster av fuktighetskrävande arter som ringlav, långskägg, norsk näverlav och violettgrå tagellav.

Roliga fynd

När detta skrives har det gått 10 år sedan Bengt inventerade Koppången på uppdrag av Länsstyrelsen. Vi båda brukar ofta vistas här och då speciellt under vintern då skaren medger långa skidturer. Under årens lopp har vi upptäckt mycket nytt och det är vissa upplevelser som man minns särskilt väl, som t ex ett spännande möte med en björnfamilj i en skogsglänta eller fyndet av två små slipstenar intill en granlåga vid en bäck. Eller den gången Peter vandrade i Tunturibergets frodiga granskog och plötsligt fick känna doften av *nordlig anisticka*. Alldeles intill stod en sälj full med väldoftande fruktkroppar!

Fyra - fem lavar i området har sådan dignitet att de förtjänar lite noggrannare behandling. De är de verkliga flaggskeppen i denna vildmark. De är:

Ringlav, Evernia divaricata

var t o m 1985 känd från endast 2 lokaler i Dalarna. I dag är ringlaven bara på Koppången känd från ett 15-tal växtplatser, tämligen jämt utspridda över det blivande naturreservatet. Troliga förklaringar till att den är så spridd över stora delar av området är dels att det inte bara finns många lämpliga miljöer för den, utan också att spridningen underlättas av det relativt öppna landskapet och att den med vindens hjälp i kombination med skarsnö stegvis kan sprida sig till nya lämpliga lokaler. Dessutom har inte förekomsterna fragmenterats eller huggits bort på det sätt som skett inom det skogliga produktionslandskapet. Nya fynd av ringlav har gjorts på följande platser:

- *Skarungsmyren*, på dussintalet träd på myrholmar, se bilden sid. 10.
- *Norr om Blomtäktsvägen*, 3 träd i närheten av ett dike på en gammal slåttermyr nära stigen. Troligen är detta en rest av tidigare större förekomst.
- *Söder om Blomtäkts fäbod*, På en myrholme drygt 20 träd. På 4 träd i ett blött område något hundratal meter längre västerut, samt på en gran i en myrkant intill en bäck ett ca 15 cm långt ex.
- *Längs Misanbäcken* finns laven på minst 50 träd, samt nordost om hundklubbstugan i kanten av en myrholme på 6 -10 träd.

Grenlav, Evernia mesomorpha

I norra Dalarna ligger de rikaste lokalerna i fjällbjörkskog med inslag av gran. Nedanför fjällkedjan i Dalarna uppträder grenlaven ytterst sparsamt. Några blygsamma lokaler som upptäckts efter 1988 är: *Kallbolsfloten* och *Hansjö* i Orsa samt *Rövarberget* i Mora. För övrigt föreligger endast ett tidigare fynd från Dalarna nedanför fjällen: Rättvik NV Ingels 1936. Möjligen är arten något förbisedd då den även växer ovanpå torra tallgrenar (som t ex på *Kallbolsfloten*) vilket gör den svår att upptäcka. De nyfunna lokalerna på Koppången är:

- *Norr om Blomtäcksvägen*, 2 lokaler. Den ena utgörs av 10 ex på en liten torrgran i gles skog på myr. Den andra, ett ex på en björkkvist vid en gammal slättermyr, är ej återfunnen. Ringlav växer för övrigt i närheten.
- *Söder om Blomtäcksvägen*, Två ex på en liten gran i gles skog på myr och ett ex på en liten gran i myrkant.
- *Floden, norr om Vallsjödammen*. Ett ca tio cm långt ex på näver av en död björk. En 2 cm stor bål på en levande björk och möjligen ett pyttelit ex på en tredje levande björk. Mycket fuktig lokal intill en liten å med björkbård.

Långskägg, Usnea longissima

Utpräglad brandrefugieart. Två lokaler finns på Stora Tunturiberget. Den ena är belägen på bergets ostsluttning i ett område där det finns trehundraåriga granar. Totalt ca 5 meter på 5 träd (1997). Den andra lokalen är helt nyupptäckt och ligger på bergets nordvästsluttning, i en myrkant mitt emellan gammal grov granskog och lavgransumpskog. Långskägg observerades här på 8 träd och flera individer verkar vara förvånansvärt vitala och kraftiga utan att vara särskilt långa. De längsta observerade exemplaren är drygt 4 dm långa. De är mycket svåra att upptäcka då påväxten av övriga lavar, framförallt garnlav, är enorm. Garnlaven uppvisar dessutom flera rikt apotheciebärande exemplar, vilket indikerar lång beståndskontinuitet och gynnsam lavmiljö. Dessutom observerades även en fin samling *skuggblåslav* på gran och stora välutvecklade exemplar av *violettagrå tagellav*.

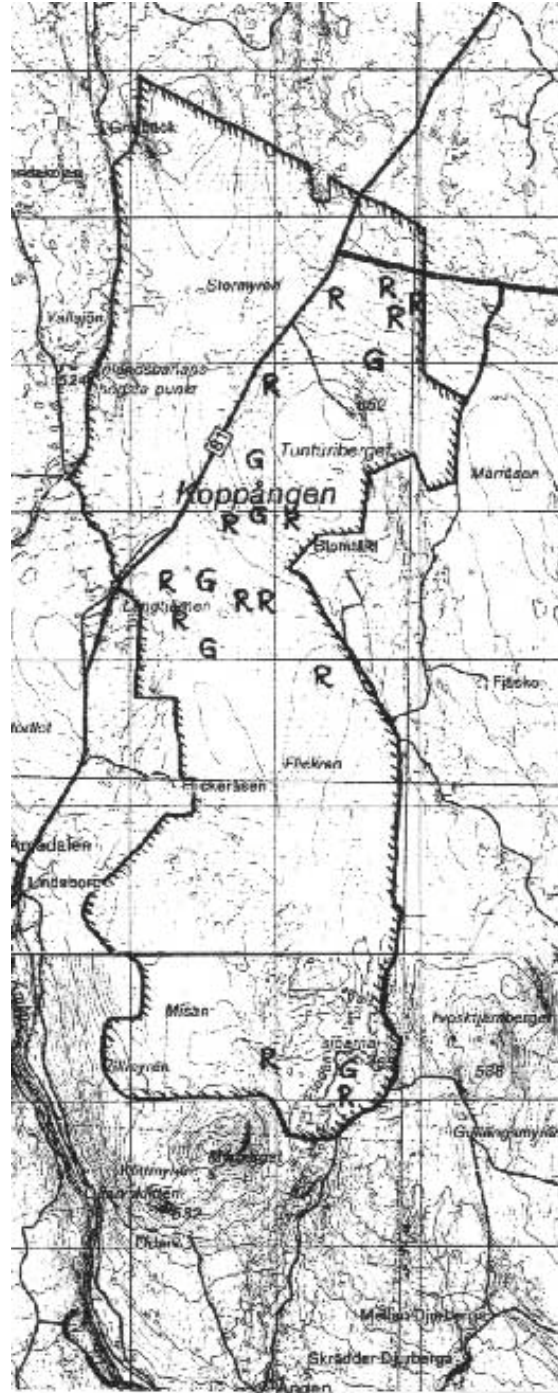
Troligtvis går det att göra ytterligare fynd av ovanliga arter i detta område och eventuellt klättrar vi upp i träden med stege för att kunna göra observationer några meter upp i trädkronorna. En stor del av lavproduktionen sker just på dessa nivåer tack vare att det är ljusare där än strax ovan marknivån.

Varglav, Letharia vulpina

1988 påträffades arten på minst 80 torrakor och antalet uppskattades då till 150-200 individ. Men efter våra skidturer på myrarna under senare år har även detta visat sig vara en underskattning. Vi vågar nog påstå att antalet träd är närmare 500. Varglaven är även iakttagen på levande tallars brandljud, torra grenar och toppar. Största hotet idag är älgjägarna som kapar ner torrallar till ved. Nedkapade torrallar med varglav på finns bl a vid älgpass på Skarungsmyren.

Fortsatt nya fynd

Vi gör ständigt nya fynd. Bland annat upptäckte vi nyligen en myrholme med lågvuxen sumpgranskog som såg mycket intressant ut. På de trånväxta sumpskogsgranarna växte stora mängder av framförallt skägglavar och *violettagrå tagellav*. Där får vi göra vidare efterforskningar. Vårvintern 1997 hittades på sydvästra delen av Stora Tunturiberget ett tidigare okänt parti grannaturskog med mycket lågor och vedsvampar som t ex *stjärntagging*, *Asterodon ferruginosus*. Den är funnen på sammanlagt 7 lågor. Dels i en myrholme med gammal granskog på sydvästra Tunturiberget och dels strax söder om Blomtäktsvägen i gammal granskog.

et nya reservatet med ett antal förekomster av ringlav och grenlav.

= Ringlavs förekomst

= Grenlavs förekomst

Några andra arter av intresse

Nordlig nållav, Chaenonthea laevigata

På Stora Tunturiberget.

Norsk näverlav, Platismatia norvegica

På flera ställen på Stora Tunturiberget. En av de östligaste lokalerna i landet.

Brokig tagellav, Bryoria bicolor

Påträffad på några granar och en björk på Stora Tunturiberget

Kristallticka, Skeletocutis stellae

Påträffad på grov granlåga i östbranten av Stora Tunturiberget

Spatelvitmossa, Sphagnum angermanicum

På myren Flickran. Troligen Europas rikaste förekomst.

Västlig hakmossa, Rhytidiadelphus loreus

En västlig naturskogsmossa påträffad på St. Tunturibergets norra del. Ej hotad.

Fjällbräken, Athyrium distentifolium

På toppen av Stora Tunturiberget. Orsa kommuns enda förekomst.

Tvåblad, Listera ovata

Växer på Skarungsmysen tillsammans med *kung Karls spira, Pedicularis sceptrum-carolinum*.

Litteratur

Ahlner, S. 1948: Utbredningstyper bland nordiska barrträdslavar. Acta Phytogeographica Suecica 22.

Aronsson, M. Hallingbäck, T & Mattsson, J-E. (red.) 1995: Rödlistade växter i Sverige. ArtDatabanken, Uppsala.

Bengtsson, E. 1953: Myrslogarna, Orsa en sockenbeskrivning del II

Hermansson, J-O, Lundqvist, R. Oldhammer, B 1988: Nya fynd av ringlav Evernia divaricata i Dalarna. SBT 82.

Oldhammer, B 1994: Grenlaven Evernia mesomorpha i Dalarna. SBT 88.

Oldhammer, B. 1995: Koppången, En inventering av de skogliga naturvärdena inom Koppångeområdet Länsstyrelsen Dalarna Miljövårdsenheten 1995:1.

Rynéus, T. 1984: Översiktlig naturinventering i Orsa.

Sjörs, H. och medarbetare, 1973: Skyddsvärda myrar i Kopparbergs län. Växtekologiska studier 3. Svenska växtgeografiska sällskapet.

Sjörs, H. 1987: Botaniskt besök på Koppången. Björnramen nr 1.

Turander, P.1995: Kallbolsfloten, En inventering av de skogliga naturvärdena på Kallbolsfloten. Orsa kommun, Miljökontoret, Rapport 2:96

Veirulf, O. 1950: En geografisk översikt. Orsa, en sockenbeskrivning, del 1.